

RECENZIE

IGOR HRUŠOVSKÝ, FILOZOFIA A VEDA

(Vydala SAV, Bratislava 1955. Strán 136, cena viaz. 44,10 Kčs.)

Vedecká filozofia — dialektický a historický materializmus nie je „čistou filozofiou“, o akej hovoriajú buržoázni ideológovia. Odmieťa všetky špekulácie metafyziky a vychádza z poznatkov vedeckého výskumu sveta. Nestojí ani mimo vied ani nad vedami, nie je izolovaná od praktického života, vychádza z praxe a vracia sa k nej. Z vedeckého poznania sveta — prírody aj ľudskej spoločnosti — vyhľadáva najvšeobecnejšie vzťahy, najvšeobecnejšie zákony diania.

A preto metóda vedeckej filozofie, materialistická dialektická metóda je súčasne najvšeobecnejšou metódou každej skutočnej vedy. Nie je možné budovať vedeckú filozofiu bez opierania sa o najmodernejšie poznatky prírodných a spoločenských vied, no nie je možné budovať *ozajstnú*, t. j. materialistickú vedu bez hlbokých znalostí materialistickej dialektickej metódy. Je tu jasná dialektická súhra; vedecká filozofia preberá poznatky z jednotlivých špeciálnych vied, spracúva ich a vracia za to jednotlivým vedám najdokonalejšiu metódu — materialistickú dialektickú metódu.

Vedecká filozofia teda vykladá svet z neho samého bez všetkých fantastických dodatkov, ako to hovorí Engels. No vedecká filozofia pomáha svet aj meniť. Správnym, vedeckým poznaním všeobecných zákonov vývinu ukazuje aj cestu, ako tieto zákony využiť, ako si pomocou nich podmaniť prírodu a, čo je ešte viac, ako urýchliť vývin ľudskej spoločnosti správnym smerom. Preto je vedecká filozofia filozofiou robotníckej triedy a jej avantgardy, komunistickej strany. Je teda vedecká filozofia filozofiou *triednou*; no súčasne majú jej tézy *objektívnu* platnosť, a to práve preto, že dialektický a historický materializmus vysvetľuje svet taký, aký skutočne je, ako ho poznáva veda.

Z toho však vyplýva, že vedecká filozofia musí byť stále v pevnom spojení s vedou a naopak, že každá veda musí byť v neprestajnom styku s vedeckou filozofiou. A ďalej je nevyhnutné, aby vedecká filozofia skúmala nielen najvšeobecnejšie problémy celého diania, no aby vždy prizerala aj k okamžitým potrebám ľudskej praxe a prirodzene aj k okamžitým, aktuálnym a čiastočným potrebám robotníckej triedy.

Treba však priznať, že v našom vedeckom a filozofickom živote nie je ešte táto súhra dokonalá a že vzájomný kontakt filozofie a vedy a kontakt filozofie s aktuálnymi potrebami nášho budovania socializmu nie je taký, aký by mal byť.

O všetkých týchto problémoch hovorí kniha akademika I. Hrušovského *Filozofia a veda*, podávajúcu súčasne program práce na zlepšenie a ozdravenie spomínaných vzťahov.

Je zrejmé, že autor mal pri písaní knihy na myslí tri body. Predne chce stanoviť, čo je podstatou materialistickej dialektickej metódy, ďalej ukázať, ako sa táto metóda osvedčuje v jednotlivých vedách, ako je proste pre všetky vedy nevyhnutná a napokon chce podať konštruktívnu kritiku nášho dnešného stavu.

Prvý cieľ spĺňa kniha rozhodne v najväčšej úplnosti. Autor vychádzajúc z klasikov

marxizmu-leninizmu vyratáva základné kategórie materialistickej dialektiky, presne formuluje a rozvádza problémy, ktoré sa k nim viažu a vždy dopĺňa svoje úvahy aj najnovšími poznatkami (napr. výsledkami nedávnej diskusie o logike v Sovietskom zväze). Všetky svoje úvahy dopĺňa autor vhodnými príkladmi z modernej vedy a vracia sa k nim v celej knihe, znova ich osvetľujúc z najrozličnejších stránok. Vyčerpáva naozaj všetky základné problémy bez zbytočných detailov.

Skôr z praktických ako teoretických dôvodov však súdim, že by bolo dobre doplniť jeho úvahy v dvoch otázkach. Akademik I. Hrušovský rozeroberá otázku skoku a vysvetľuje skok náhly, vzrýv a skok, pri ktorom sa staré kvality pomaly a postupne nahrádzajú kvalitami novými. Viem však z diskusií a prednášok, že sa neraz nechápe, že aj takéto postupné nahrádzanie starých kvalít novými predpokladá hromadenie určitých podmienok až k uzlovému bodu, keď sa revolúcia môže začať; ako dlho trvá, je iná otázka. Z nepochopenia tejto veci skrsá často neoprávnená námieta, že vraj niet rozdielu medzi revolúciou a evolúciou. A práve tak viem, že téza o vývine od jednoduchšieho k zložitejšiemu sa niekedy chápe veľmi mechanisticky a priamočiario a že vôbec celá kategória vývinu práve preto nebýva jasná. Nebolo by teda škodilo, keby sa o obidvoch týchto problémoch bol autor zmienil, hoc, prirodzene, z predchádzajúcich úvah odpoveď vyplýva.

Veľmi správne zdôrazňuje autor triednosť marxistickej filozofie a dokazuje, že objektivita poznania je v úplnom súlade s triednym charakterom vedy filozofie. Je to tým správnejšie, leho u nás je ešte stále rozšírená predstava o nepolitíčnosti vedy — osobitne vied prírodných. Preto sú správne a dôležité aj autorove úvahy o objektivizme vo vede a jeho dôkaz, že práve objektivizmus je *triednym* prejavom. Azda by bolo možné pri tejto príležitosti ukázať, že aj tam, kde sa vedec nehlási k materializmu a k dialektike a jednak sa len dopracúva významných výsledkov, jednak len pri svojej vedeckej práci vychádza zo *živelného* materializmu a neraz používa priamo dialektickú metódu, hoci zastrenú a nejasnenú. Bolo to možné veľmi pekne ilustrovať pri úvahách o teórii relativity, ktorú autor tak výstižne rozeroberá. Einsteinoва teória je totiž priamo príkladom na takéto nevedomély materializmus a veľmi často aj na nevedomély dialektiku. Je jasné, že by sa bol Einstein dostal nesporne ďalej, keby bol postupoval jasne a zreteľne materialistickou dialektickou metódou — rozhodne by sa napríklad nebol dopustil svojho omylu ohľadne konečnosti vesmíru, ktorý napokon sám musel odvolať.

Pokiaľ ide o spomínaný druhý bod, nie je prirodzene možné očakávať úplné vyčerpanie problému — značilo by to vlastne podrobne prebrať celú prírodnú aj spoločenskú vedu, čo prirodzene nie je úlohou filozofa a tým menej knihy, ktorá hovorí o všeobecných problémoch. Autor sa teda obmedzuje na základné otázky materialistickej dialektickej metódy v jednotlivých vedách, a to najprv vo vedách prírodných, ktoré delí na vedy o hmote neživej, živej a mysliacej, a potom vo vedách spoločenských. Potom vyberá najtypickejšie a najaktuálnejšie problémy jednotlivých vied. Z vied o hmote neživej zvolil teóriu relativity a kvantovú teóriu, z vied o hmote živej otázku vzniku druhov a dedičnosti a z vedy o hmote mysliacej pavlovovskú náuku o reflexoch. Je to akisto výber správny; sú to všetko problémy aktuálne, významné a veľmi markantne sa v nich prejavuje užitočnosť materialistickej metódy. Za najväčší klad výberu problémov a ich spracovania pokladám to, že sa autorovi podarilo nielen ukázať *možnosť* použitia materialistickej dialektickej metódy, no priamo *nevynutnosť* tohto použitia. Svojimi vývodmi jasne ukazuje, že materialistická dialektická metóda nielen pomáha správne pochopiť výsledky modernej fyziky, no že umožňuje práve len ona ďalšie rozvíjanie týchto výsledkov správnym smerom. Škoda, že akademik Hrušovský podobným spôsobom nerozobral aj niektorý problém modernej matematiky a uspokojil sa iba všeobecným poukazom na matematiku pri inej príležitosti. Je totiž u nás mnoho matematikov, ktorí nemôžu pochopiť, že by dialektická metóda a ešte k tomu *materialistická* dialektická metóda mohla nájsť uplatnenie pri riešení základných matematických problémov.

V spoločenských vedách si autor po veľmi úplnom a presnom formulovaní základných problémov vybral ako špeciálnu otázku dejiny filozofie. Je, pravda, mnoho špeciálnych problémov, ktoré sú bezprostrednejšie späté s našim praktickým životom, s našim budovaním socializmu — otázka ľudovej demokracie, triedneho boja na dedine, zvyškov buržoáz-

neho myslenia, buržoázneho nacionalizmu a proletárskeho internacionalizmu, sociáldemokratizmu, boja proti tmárstvu atď.; autor si však zvolil otázku dejín filozofie zrejme preto, aby vytvoril teoretické predpoklady pre nasledujúcu kritiku stavu nášho filozofického frontu, pri ktorej bolo treba túto otázku spomenúť. Autor zasa vychádza z klasikov marxizmu-leninizmu, zo známeho nedávneho prejavu Ždanovovho, ako aj z najnovších prác sovietskych a vôbec pokrokových historikov filozofie. Aj tu jasne ukazuje, že *jedine* dôsledná materialistická dialektická metóda vedie k správne mu posúdeniu a hodnoteniu filozofických smerov, prejavov a jednotlivých filozofov a ich postoja. Na výstižných príkladoch rozvádza úplne správne stanovisko, že v nijakom prípade nie je možné mechanicky a dogmaticky aplikovať všeobecne platné zásady a kritériá na jednotlivé konkrétne prípady. Ved je práve jednou z hlavných zásad materialistickej dialektickej metódy, že nielen filozofické prejavy, no vôbec všetko závisí od času, miesta a podmienok; každý jednotlivý konkrétny prípad má svoje špecifické odlišnosti a pri aplikácii všeobecnej zásady alebo kritéria treba k nim prizeraf. Ten istý filozofický prejav môže mať podľa miesta, času a podmienok úlohu raz pokrokovú, raz retardačnú, reakčnú. A s autorovými vývodmi tu treba rozhodne súhlasiť. Nie je napríklad možné hodnotiť rovnako mechanistických materialistov spomedzi francúzskych encyklopedistov, zasadiť ich do toho istého priereinka ako filozofa, ktorý by chcel mechanistický materializmus hlásať dnes u nás; a zasa, súdím, bolo by možné kladne hodnotiť filozofa, ktorý by bol mal odvahy hlásať mechanistický materializmus u nás v nedávnej minulosti, za tzv. „slovenského štátu“ — hoci by sme ho prirodzene hodnotili nižšie ako filozofa, ktorý už dospel k dialektickému materializmu a hlásal ho, prirodzene, ilegálne, aj vtedy.

Ako druhý konkrétny príklad zvolil si autor úvahu o teoretickom základe vied o umení. Postupuje tu tým istým spôsobom a osvetľuje svoje úvahy charakteristickými a aktuálnymi príkladmi. Myslím, že aj tu by bolo užitočné zdôrazniť spomínané vývinové kritérium ešte výraznejšie. Je jasné, že treba vyššie hodnotiť napríklad formalistu, ktorý chcel rozbiť falošný realizmus buržoázie, ako toho, ktorý pokladal formalizmus za jediný a posledný cieľ umeleckého úsilia. Aké mal úmysly, vidieť na jeho postoji po oslobodení. Namiesto falošného buržoázneho „realizmu“ nastúpil realizmus socialistický; ak bol umelec naozaj pokrokový, musel si uvedomiť, že už netreba rozbiť, no budovať a musel svoje formalistické omyly opustiť alebo aspoň opúšťať. S vývodmi autora o poslaní a úlohe umenia treba len súhlasiť; sú jasné, presne formulované a presvedčivé. Akademikovi Hrušovskému sa tu zasa podarilo dokázať, že aj tuiná *jedine* materialistická dialektická metóda vedie k presným záverom a že zrejme napomáha nielen pri teoretickom skúmaní umenia, no aj pri samom umeleckom tvorení.

A konečne je tu tretí cieľ knihy — kritika nedávnej minulosti aj prítomnosti našej filozofie a vedy. (Hovorím tu o troch cieľoch oddelene, hoci sa v knihe vzájomne prenikajú a prestupujú, aby som nemusel niektoré úvahy zbytočne opakovať.)

Hrušovský veľmi prísne, no výstižne vyratúva chyby, ktorých sa naša veda aj filozofia dopúšťali po oslobodení; pokladám za veľmi správne, že odhaľuje hneď aj príčiny týchto chýb. Bez pochopenia týchto príčin, bez ujasnenia celej vtedajšej politickej a hospodárskej situácie nebolo by možné tieto omyly správne hodnotiť a — čo je hlavné — nebolo by možné ich odstrániť a vyvarovať sa ich v budúcnosti. Isteže tu bola hlavnou príčinou nedostatočná znalosť marxistickej filozofie, ku ktorej sa mnohí vedeckí aj filozofickí pracovníci iba prebĕhali, značná odtrhnutosť filozofie — no aj vedy — od praxe a veľmi malý vzájomný kontakt vedy a filozofie. Vyplývala z toho abstraktnosť, nebojovnosť a sklon k určitému akademizmu. Treba však konštatovať, že u marxistických filozofov sa táto nebojovnosť, akademičnosť a abstraktnosť prejavovala neraz práve len na stranách odborného filozofického časopisu, teda na stranách *Philosophica Slovaca*. Vo svojom praktickom živote boli v dostatočnom styku so širokými vrstvami, vedeli veľmi dobre, čo náš politický a hospodársky život potrebuje, a vedeli vo svojich novinových článkoch aj ústnych prejavoch (prednáškach, diskusiách) byť aj hodne bojovnými. Keď mali však toto stanovisko preniesť aj do odborného časopisu, neraz váhali, taktizovali a vyhýbali sa aktuálnym otázkam nášho politického a hospodárskeho života a zostávali tak často iba na chvoste nášho boja za socializmus. No príčiny aj tohto zjvu sú tie isté, ako ich vyratúva autor.

Akademik Hrušovský správne konštatuje, že Február značil po tejto stránke zásadný obrat. Vyjasnenie politických pomerov prinieslo prelom vo vedeckej a filozofickej práci. Autor tu správne zdôrazňuje veľkú pomoc strany aj veľký účinok príkladu sovietskej vedy a filozofie.

Na celej kritike Hrušovského by som však najviac hodnotil to, že autor nezostáva pri kritike, no že hneď aj hľadá spôsob ako chyby odstrániť. Jeho kritika je súčasne starostlivo naznačeným programom práce do budúcnosti. Celý rad bodov tohto programu sa už aj začína uskutočňovať; zlepšuje sa styk s praxou, nadväzuje sa pevnejší kontakt jednotlivých vied a filozofie, pestuje sa vo zvýšenej miere aj kritika aj sebakritika a dosahuje sa vyššia kolektívizácia práce. To však neznačí, že už je všetko v poriadku; nedostatkov je ešte stále dosť a bude treba ešte mnoho práce a úsilia, aby sme ich odstránili.

Kniha akademika I. Hrušovského je cenným prínosom práve k tomuto ozdravujúcemu procesu. Prináša úplný prehľad základných zásad materialistickej dialektickej metódy, aj ich tvorivé rozvitie, ukazuje ich použitie na aktuálne problémy vied aj filozofie, podáva konštruktívnu kritiku dnešných chýb a nedostatkov, prináša program ďalšej práce a obsahuje veľmi mnoho podnetných myšlienok pre filozofickú aj vedeckú prácu. Stane sa preto osožnou príručkou každého vedeckého aj filozofického pracovníka.

Stanislav Felber

ZA MARXISTICKO-LENINSKOU FILOZOFII — ZÁKLAD NAŠI VĚDY

Původní stati k některým otázkám dialektického a historického materialismu. Praha 1954.
Státní nakladatelství politické literatury.

*

ÚV KSČ v septembri 1953 konštatoval, že filozofia zaostáva za vývojom našej spoločnosti. Filozofia, ak má byť aktívnym faktorom nového života, musí riešiť problémy výstavby tohto života.

Zo snahy prekonať zaostávanie filozofie vznikol zborník, ktorý obsahuje štyri články členov Katedry dialektického a historického materializmu na Filozoficko-historickej fakulte v Prahe. Prvé dva články sú od docenta Ladislava Tondla, tretí od Vojtecha Tlustého a štvrtý od Miroslava Mlezivu.

Prvý článok — *Problém vědeckých zákonů ve světle Stalinových ekonomických statí* — vychádza z práce J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* a rozoberá významnú kategóriu marxistickej filozofie — kategóriu zákona.

J. V. Stalin vo svojej poslednej práci rozlišoval medzi zákonmi vedeckými a zákonmi právnymi. Zákony vedy odrážajú objektívne procesy, prebiehajúce nezávisle od vôle ľudí, zatiaľ čo právne zákony vydávajú vlády a sú výrazom vôle panujúcej triedy. Docent Tondl správne poznamenáva, že hoci marxizmus rozlišuje tieto dva druhy zákonov, nestavia medzi ne priepasť, ako to robí buržoázna veda. Tzv. normatívna teória kládla neprekročiteľnú priepasť medzi zákony vedecké, ktoré sú podľa nej konštatovaním toho, čo „je“, a zákony právne, ktoré hovoria o tom, čo „má byť“.

Ďalej súdruh Tondl ukazuje, akých chýb sa dopúšťajú v otázke zákonov subjektívni idealisti, objektívni idealisti a prečo ani predmarxovský metafyzický materializmus nemohol dospieť k dôslednému učeniu o zákonoch.

Po týchto úvodných poznámkach prechádza autor k vlastnému výkladu o zákonoch. Hovorí, že zákony vedy majú objektívny charakter, pretože sú odrazom objektívnych procesov, prebiehajúcich nezávisle od vôle ľudí. Táto téza má zásadný význam najmä v boji proti idealistickému prekrucovaniu zákonov. Ako druhú vlastnosť popri objektívnosti vedeckých zákonov uvádza autor ich všeobecnosť v zhode s Engelsovou známou tézou, že zákon je forma všeobecnosti v prírode. Zákon je vzťah podstat, podstatný vzťah alebo vzťah medzi podstatami. Zákon a podstata sú pojmy rovnakého druhu. Docent Tondl podo-